

KARAMAZOV KARDEŞLER'DE POLİTİK SEMBOLİZM

Taşansu Türker

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Araştırma Görevlisi



Özet

Dostoevsky, üzerine en fazla değerlendirme yapılan klasik Rus yazarı olmanın yanı sıra kendi adıyla da anılan düşünüş biçiminin de temsilcisidir. *Karamazov Kardeşler* ise yazarın en büyük şaheseri olarak kabul edilmektedir. Bu makalede amaçlanan Dostoevsky'nin eklektik düşünce yapısının; kişisel, tarihsel ve ideolojik arka planının irdelenmesi yoluyla tanımlanması ve bu düşüncenin politik izdüşümünün Dostoevsky'nin yaşamının en politik döneminde yazılan *Karamazov Kardeşler* romanındaki yansımalarının tespit edilmesidir. Burada, romanın politik bir sembolizmle örüldüğü iddia edilmekte ve her bir karakterin dönemin bir siyasal duruşunu simgelemesinin yanısıra, olay örgüsünün de Dostoyevski'nin politik algılamalarını ve öngörülerini yansıttığı iddiası açıklanmaya çalışılmaktadır. Böylelikle, ortaya konmuş olan Dostoyevski düşüncesinin, *Karamazov Kardeşler*'deki politik söylemin çözülmesiyle berraklaştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dostoyevski, Karamazov Kardeşler, politik sembolizm, Rusya, 19. yy. düşünce tarihi.

Political Symbolism in the Brothers Karamazov

Abstract

Dostoevsky is not only the most discussed, classical Russian author but also is the representative of the school of thought named after his name. *The Brothers Karamazov* is accepted as the most important masterpiece of the author. This article aims to describe this eclectic school of thought by explaining its personal, historical and ideological background; and to set the repercussion of the political side of it in *The Brothers Karamazov*. The novel was written at Dostoevsky's the most political period of life. Here it is argued that the novel is interweaved by political symbolism and that not only each character symbolizes a different political position of the period, but also the development of the events indicates the political perceptions and even predictions of Dostoevsky. In that way Dostoevsky's political philosophy is aimed to be clarified by the explanation of political symbolism in *The Brothers Karamazov*.

Keywords: Dostoevsky, The Brothers Karamazov, political symbolism, Russia, 19th century history of thought.

Karamazov Kardeşler’de Politik Sembolizm*

Giriş

Dostoevsky¹ ve özellikle de başyapıtı olan *Karamazov Kardeşler*² üzerine çok fazla değerlendirme yapılmıştır. Bu makalede yapılmak istenen ise ne Dostoevsky ne de eseri üzerine yapılan değerlendirmeleri derlemek olmadığı gibi, ikisinin de ya da herhangi birinin kapsamlı bir analizini gerçekleştirmek de değildir. Yapılmak istenen sadece Dostoevsky’nin *Karamazov Kardeşler*’de kullandığına inanılan politik sembolizmin -kısmen spekülatif bir şekilde- çözümlenmesidir.

Dostoevsky, sadece dünya edebiyatında değil, Freud’dan Henry Miller’a kadar etkileriyle düşün dünyasında da müstesna bir yer tutmaktadır. Edebiyatçı olarak başarısı ve onun yarattığı edebiyat üzerine yapılan sayfalar dolusu değerlendirmelere rağmen, onun düşüncesi ve politik duruşuna dair yapılan değerlendirmeler çok daha kısıtlıdır.³ Bu değerlendirmelerin pek çoğu da onun

* Makaleyi okuyup, değerli eleştirileriyle katkıda bulunan İlber Ortaylı, Ahmet M. Aytaç, Pelin Batu’ya ve ayrıca destekleri için Mikhail Meyer, Alla Glinchikove ve Boris Kagarlitsky’ye teşekkürü bir borç bilirim.

1 Metin içinde kullanılan Rusça kelimelerin transliterasyonunda, Türkçe standart bulunmadığı için, uluslararası kabul gören İngilizce kurallarına uymaya dikkat edilmiştir.

2 Brat’ya Karamazovy, <http://www.magister.msk.ru/library/dostoevs/dostoevs.htm>. Dostoevski’nin adı geçen diğer eserleri de aynı kaynaktan bulunabilir.

3 Örneğin E.H. Carr (2002), *Dostoyevski* (İstanbul: İletişim) (çev. Ayhan Gerçeker); Henri Troyat (2004), *Dostoyevski* (İstanbul: İletişim) (çev. Leyla Gürsel); André Gide (1998), *Dostoyevski* (İstanbul: Payel) (çev. Bertan Onaran); W.J. Leatherbarrow (1992), *The Brothers Karamasov* (Cambridge); R.L. Belknap (1990), *The Genesis of the Brothers Karamazov* (Northwestern Uni, Illinois); C.A. Flath, “The Passion of Dmitry Karamazov,” *Slavic Review*, 58:3, pp. 584-99; Gray Saul Morson, “The Paradoxical Dostoevsky,” *The Slavic and East European Journal*, 43/3: 85-99; V. Yermilov (1956), *F.M. Dostoevsky* (Moskova); *Dostoevsky Entsiklopediya* (2003:

hayatının son dönemleri üzerine yoğunlaşmıştır. Politik düşünceleri ve edebiyatı arasındaki ilişkilere dair eserler ise daha da sınırlıdır. Bunlarda da yine Dostoevsky'nin hızla değişen siyasal görüşlerinin yarattığı handikaplarla karşılaşmaktadır.

Bu makalede iki tez ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki, Dostoevsky'nin hayatının son dönemindeki politizasyona paralel olarak, *Karamazov Kardeşler*'in aslen politik bir roman olduğu ve bu politik romanın da açıktan verilen mesajlar ve tartışmalar yanında derin bir politik sembolizmle örülü olduğudur. Bu politik sembolizmle Dostoevsky, aile metaforunu kullanarak ve tüm karakterlerini politik aktörlerle özdeşleştirerek o günün Rusya'sının siyasal bir portresini çizmekte, aktörleri tanıtmakta ve öngörülerini ve umutlarını ve hatta umutsuzluklarını yansıtmaktadır. İkinci olarak ise, Dostoevsky'nin hayatının son döneminde de tipik bir Panslavist ya da Ortodoksçu olmadığı, kendine özgü konumunu koruduğu ve bu konumun da günün neredeyse tüm akımlarını bünyesinde barındıran eklektik bir siyasal duruş olarak *Karamazov Kardeşler*'de ifade edildiğidir.

Makalenin Türkçe yazılması ve Türkiye'de yayınlanması; Rusya tarihine pek çok sebepten dolayı hakim olunamaması nedeniyle, makalenin aslında *Karamazov Kardeşler*'in yeniden okunması ve aynı zamanda da 19. yy. Rus siyasal düşüncesinin *Karamazov Kardeşler* üzerinden okunması anlamına gelmesini sağlayabilecektir. Bu yüzden bazı isimler ve olaylar, konunun içinde kaybolmayacağı derecede ayrıntılı açıklamalarıyla verilmeye çalışılacaktır.

Konunun ele alınması için ilk olarak Dostoevsky incelenecektir. İnceleme esnasında ise, onu etkileyen faktörler ve kendisi şeklinde ikili bir ayırım yapma yoluna gidilmeyecek; aksine Rus tarihi ve Dostoevsky'nin bu tarih içindeki yeri birarada ele alınmaya çalışılacaktır. Böyle bir tercihin sebebi, hem okuma kolaylığı yaratmak hem de anlatımın güçlendirilmesidir. Zira elden geldiğince Rus düşünce tarihi ve Dostoevsky, "iki adım ileri, bir adım geri" şeklinde birbiriyle ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

Dostoevsky'nin politik duruşunun bu şekilde ortaya konmasından sonra ise *Karamazov Kardeşler* ele alınacaktır. Bunun için de romanın politik sembolizme dair noktalarının kısa bir hatırlatması yapılacak ve ardından da bu sembolizmin çözümlenmesine çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise iddialardan ikincisi olan Dostoevsky'nin politik özgünlüğü ve bunun *Karamazov Kardeşler*deki yansımasının değerlendirilmesine çalışılacaktır.

Moskova); Mihail Fyrnin (2003), *Cobranie Miclei Dostoevkogo* (Moskova) ve ayrıca Berdyayev ve Rozanov'un ilgili tüm çalışmaları için bkz. <http://www.magister.Msk.ru/library/dostoevs/dostoevs.htm>

DOSTOEVSKY

Dostoevsky'nin siyasal fikirlerini oluşturan etmenlerden bazıları henüz çocukluğunda edindiği aile eğitiminde saklıdır. Çocukluğu sırasında ailesi dışında arkadaşlıkları bulunmayan Dostoevsky'nin bu dönemi, pek çok biyografi yazarı tarafından, onun tüm insani ilişkileri aile yakınlığı içinde değerlendirmesi ve toplumsal ilişkilerde ve politik konularda naif ve aşırı duyarlı yanının kökeni olarak gösterilmiştir (CARR, 2002: 14) Döneminin pek çok çocuğu gibi o da İncil ve Karamzin'in (CLOVAR, 1998). 1816'da yayınlanan *Rus Devletinin Tarihi*'ni (KARAMZIN, 2005) daha çocukken tanımıştı. Çocukluğunun ve gençliğinin diğer iki kahramanı da şüphesiz ki Pushkin ve Gogol olmuştur.

Karamzin, I. Alexander yönetimi sırasında Rus hükümetinin resmi tarihçisi idi. Özellikle Fransız Devrimi'ne karşı gelişen siyasal düşünceleri, otokrasinin önde gelen savunucularından ve düşün adamlarından biri olarak tanınmasını sağlamıştır. Pek çok düşüncesinde döneminin kafa karışıklığını taşıyan Karamzin'de otokrazi, bölünmez bir bütün olarak ele alınmıştır. Karamzin'in Çar, aristokrazi ve Kilise arasındaki ilişkiler üzerine kurulu statükonun savunucusu olduğunu söylemek ondaki bu kafa karışıklığı yüzünden daha doğru olacaktır. Fakat Karamzin'in asıl etkisi kuşkusuz ki, Rusluk bilincinin gelişimindeki önemli rolüdür. Rus tarihini özgün bir tarih olarak ilk kez tarif eden Karamzin, Rus devletini de sağlam bir düzenin, aydınlanmış bir otokrasinin ve Ortodoksluğun ülkesi olarak ortaya koymuştur. Bu yüzden kendisi aslında *Slavofil* (Slavcı-Slavsever) düşüncelerin temelini atan ilk **modern** Rus düşünürü olarak kabul edilmektedir. Zira açıktır ki, daha sonraki yıllarda gelişen Slavcı düşünceler de Batılı düşünce kalıpları ve pratikleri üzerinde yükselmiş düşüncelerdir. Karamzin hakkında başka bir unsur da kendisinin yazdığı *Rus Devletinin Tarihi* adlı eserin eşdeğerinin örneğin Almanya'da Leopold von Ranke'nin çalışmaları ve daha sonra da *Die Deutsche Geschichte* adlı kitabıyla Karl Lambrecht tarafından ancak 19. yy'ın ikinci yarısında gündeme gelebildiğidir. Hükümdar adına tarih yazmaktan, ulus adına tarih yazmaya geçiş sürecinde Rusya'nın bu anlamda bir önceliği göze çarpmaktadır ki; bu öncelik, son derece köklü bir "biz" bilinci ve bunun üzerine gelişen muhafazakar ve otoriter düşüncelerin yeşerdiği verimli bir toprak olmuştur.

Pushkin hakkında ise çok fazla söze gerek olmadığı açıktır (RUDNITSKAIA, 1991: 51-85). Modern Rus edebiyatının ve Rusluk bilincinin edebiyattaki bu romantik yaratıcısı, elan bile Rusya'da "Edebi Tanrı" olarak kabul edilmektedir. Dostoevsky açısından baktığımızda ise, Batılı temaları Rus diline ve Rus düşünce dünyasına romantizm lezzetinde katan en önemli sanatçı

olması hasebiyle, bir başlangıç olarak düşünmek gerekmektedir. Buna benzer bir diğer önemli şahıs ise kuşkusuz ki Gogol’dür. Gogol’ün eserlerinin Dostoevsky için büyük esin kaynağı olduğu ve hayatının bir döneminde bu büyük yazarı usta olarak kabul ettiği bilinmektedir (CARR, 2002, 41). Gogol’ün hayatının ilerleyen kesimlerinde sağa savrulması ise büyük ihtimalle Dostoevsky’nin yaşamının bir noktasında meşruiyet sağlayan bir vaka olarak görülmüştür. Her ne kadar kendisi daha önce Petrashevsky çemberi (“çevre” sözcüğünün karşılığı olarak Rusça’da kullanılan “çember” sözcüğü, orijinal olarak kullanılmaktadır) içindeyken, Belinsky’nin ünlü, Gogol’ün politik dönüşümünü ağır bir dille eleştirdiği “Gogol’e mektub”unu okuduğu için ceza almış olsa da...

Bu arada askeri lise için St. Petersburg’a giden Dostoevsky’nin yaşamında Shidlovsky’yle başlayan arkadaşlığının özel yerinden bahsedilmelidir. Bu özel yer, ‘60’lardan itibaren Shidlovsky’yle beraber dinsel eğilimlerinin güçlenmesi ve siyasal arenada sağa ilerleyişteki eşzamanlılıktır. Bu dostluk dışında Dostoevsky’nin bu dönemde beslendiği kaynaklarda ilk kez Alman ve Fransız romantizmi arasında bir tercih yaptığı görülmektedir. Alman kimliğini ve düşüncesini her zaman zayıf bulan Dostoevsky, ilk kez bu dönemde Fransız romantizminin etkisi altına girmiştir. Rousseau, Lamartine ve Victor Hugo okuma listelerinin başında yer almıştır.

Dostoevsky’nin ilk eseri olan *Bednie Ludi (İnsancıklar)* 1845’te yayınlanmıştır. Karamzin’in hayatı boyunca devam eden etkisi bu ilk eserinin adını da belirlemiştir. Zira çocukken okuduğu Karamzin’in *Bednaya Liza (Zavallı Liza)* adlı romanı o dönemin çok önemli bir eseridir. İlk yazarlık başarıları Dostoevsky’nin kendisini bile şaşırtmış ve başkentin çok farklı entelektüel çevrelerinin hepsiyle bir ilişki içine sokmuştur. İlişki içinde olduğu ve görüştüğü arasında Belinsky, Nekrasov, Turgenyev, Tiutchev, Panaev ve Prens Odoevsky gibi siyasal yelpazenin çok farklı yerlerinden isimler bulunmaktadır.

O dönemin Rusya’sında mutlaka politik bir çember içinde yer almanın kaçınılmazlığını fark eden Dostoevsky, kısa zamanda Petrashevsky çemberinin bir üyesi halini almıştır. Petrashevsky çemberi, adını Petrashevsky’nin kendisinden alan bir düşünce kulübü olarak ortaya çıkmış, ve bu şekilde devam ederken, politik birkaç önemsiz faaliyet içine girmeye çalışırken de Çar’ın polisi tarafından dağıtılmış küçük bir entelektüel topluluktur. Bu topluluğun içinde bulunmak kuşkusuz ki Dostoevsky’nin ilk siyasi fikirlerinin oluşumunun en önemli ögesi olduğu kadar, hayatının sonuna kadar da benimseyeceği bazı düşüncelerin temellerini atan ilişkileri sağlamıştır (WALICKI, 1987: 139-147)..

1840'ların Rusya'sında Petrashevsky çemberi, iki taraflı siyasal ortamın bir tarafında duruyordu. Bu siyasal ortam kısaca *Zapadnikler* (Batıcılar) ve Slavofiller çatışması olarak tarif edilebilir. Siyasal farklılıklara rağmen, ortak nokta ise, Napoléon savaşlarının galibi, Avrupa'nın kurtarıcısı muzaffer Rusya'ya ve onun dinamizmine duyulan inançtır. Slavofiller, yukarıda değinilen Karamzin'in sağladığı Rus tarihi bilinciyle hareket eden ve muhafazakar yapıdaki, reform ve Batılılaşma karşıtı düşünceleri temsil ederken; Kireevsky, S. Aksakov ve Homiakov (CLOVAR, 1998; ZENKOVCKY, 1991: 5-39) gibi düşünürlerle, ileride Danilevsky tarafından geliştirilecek olan Rus ve Batı (Latin-Cermen) halkları arasındaki farklara romantik bir vurgu üzerinden ortaya çıkmışlardır. Batıcılar ise ağırlıklı olarak Hegel felsefesinin takipçisi olan ve Rusya'nın Batılılaşmasını savunan farklı düşünceleri temsil etmişlerdir. Romantizm ve sosyalizmin kolkola olduğu Batıcı düşünce gruplarından birisi de Petrashevsky çemberidir.

Bu çember o günlerin popüler siyasi fikirlerinin bir karışımından oluşan, ve sonraki yıllarda pek çok önemli Rus düşün adamını da henüz o günlerde içinde barındıran aslen sosyalist bir fikir kulübü olarak doğmuştur. İlginçtir ama, örneğin yirmi yıl sonra Panslavizmin kurucu düşünürü olarak kabul edilecek olan Danilevsky de bu grubun bir üyesidir. Dostoevsky ile dostlukları ölene dek sürecek olan Maikov ve Katkov da. Dönemin özelliğine uygun olarak, Petrashevsky çemberinde de baskın olan eğilim Fransız romantizmdir. Özellikle Rousseau'nun doğallığa yaptığı vurgu çemberin ana düşünce eksenini oluşturmuştur. Rousseau dışında eserleri hararetle takib edilenler ise Saint Simon, Lamennais ve hepsinden de önemlisi Fourier olmuştur. Ütopik Fransız sosyalizminin Rusya'daki takipçisi olan bu grup için insanlık, aslında hakkında hiç birşey bilmedikleri *la tiers état*dan başka bir şey değildi. Ancak politik olarak tamamen etkisiz olan bu grubun derdi, sadece samimiyetle I. Nicola dönemindeki baskı ortamına karşı düşünce özgürlüğünü savunmakla sınırlı gibi gözükmektedir (VERNADSKY, 1978: 74-92).

Fakat 1848 devrimlerinin fırtınası Nicola'yı o denli ürkütmüştür ki, izlendiğinden bile habersiz olan bu grubu Fransız komünistleriyle eşdeğer görmüş, ve grubun henüz ilk basım denemesinde grubun tüm üyeleri tutuklanmıştır. Pek ünlü olan Dostoevsky'nin yargılanması ve sahte idam töreninden dönüşü için ise Dostoevsky'nin işlediği tek "suç", Belinsky'nin "Gogol'e Mektub"unu (BELINSKI, 1906) okumuş olmasıdır. Tüm yargılama süreçleri sonucunda Dostoevsky dört yıl hapis ve ardından da dört yıl sürgünle cezalandırılmıştır. Hapis yolunda giderken ise ömrünün sonuna kadar sakladığı hediye kendisine Urallar üzerinde sunulmuştur. Bu hediye, sürgün edilmiş Dekabristlerin (WALICKI, 1987; 52-63) eşlerinden birinin kendisine verdiği İncil'dir. Ömrünün sonuna kadar sakladığı bu hediye İncil'se de, başka bir

husus da, bunun kendisine Dekabristlerden bir hediye olmasıdır. Bu da Dostoevsky'nin hayatının sonundaki Sağın kahramanı olduğu dönemde dahi, geçmişteki muhalif hareketlere de duyduğu saygıyı göstermektedir.

Dört yıllık hapisane deneyiminin Dostoevsky'ye kazandırdığı en önemli şey, ilk ve belki de son kez olarak, mitleştirdiği Rus halkıyla karşılaşmış olmasıdır. Zira Dostoevsky'nin Rus halkına dair bildiklerinin hepsi işte bu dört yıllık tecrübenin ürünüdür. Bu öyle bir tecrübedir ki, henüz buraya gelmeden öğrendiği ve benimsediği Schiller'in altın kalpli suçlusu ve Rousseau'nun düşünceleri, Lermantov'un Kafkasya halkına duyduğu hayranlığa benzeyen bir "halkın değerlerine hayranlık" duygusu yaratmıştır Dostoevsky'de (CARR, 2002; 64). Bu, daha sonraki dönemlerde tam bir ülküleştirme halini alacak olan politik duruşun da ilk adımıdır. *Ölümler Evinden Anılar* olarak romanlaştırdığı buradaki gözlemlerinin en önemli yanlarından birisi kuşkusuz ki, aşırı derecedeki apolitizmidir. Gözlemlere ve eşsiz betimlemelere dayanan bu romanda, Rus hapisane sistemine yönelik bir eleştiri ya da talebe rastlamak imkansızdır (CARR, 2002: 62).

Bu arada Rusya siyasal yaşamında ise köklü değişiklikler yaşanmaktadır. Bu değişikliklerin en önemli sebebi ise 1848 devrimleri ve sonrasında yaşanan hayal kırıklıklarıdır. Bu hayal kırıklığı tüm Rusya'ya değil, sadece Batıcılara ait bir hayal kırıklığıdır. Batı'ya inanan ve Rusya'nın Batıdaki özgürleşme sürecini takip etmesi gerektiğini savunan Batıcılar bile artık, Slavofillerin önceden beri ileri sürdükleri Rusya ve Batı'nın farklılığı inancını paylaşmaya başlamışlardır. 40'ların özgürlükçü rüzgarı artık yerini Rusya'yı keşfetme ve ona inanma rüzgarına bırakmaktadır.

Bu rüzgarın etkilerinin en önemli örneklerinden biri Alexandr Herzen'dir (WALICKI, 1987: 149-165). Batıcılığını Hegel çerçevesinde ortaya koyan Herzen, Slavofillerle yaşadığı bireyin üstünlüğü ve rasyonalizmin içeriği konularındaki tartışmalarda Batıcılığı; birey ve rasyonalizm üzerinden tanımlamış olmasına rağmen, 1848 devrimleri sonucunda yaşadığı iç tartışmalar sonucunda tarihin bir amacı ve akli olmadığı sonucuna ulaştı. Zira Batı'da burjuvazi yeniden kazanmış, ve burada son umutlar da yitirilmişti. Bu durumdan hareketle Herzen, "Rus Sosyalizmi" kavramını yaratmıştır. Bu kavramın dönemin düşünce dünyasındaki en önemli yönü, Batıcılığın bayraktarlarından birinin, Batı'ya olan inancını yitirmiş olması ve Rusya-Batı karşıtlığını kabul eder hale gelmiş olmasıdır. Bundan da önemli olanı ise, Herzen'in bu kavramla Rusya'yı ve Slav dünyasını tüm dünya için bir umut olarak formüle etmesi ve bunun yolu olarak da daha önce en hararetli savunucusu olduğu birey ve rasyonalizme tamamen zıt olarak geleceği geleneksel Rus komününde görmesi olmuştur. Rus Sosyalizmi kavramı, Slavofiller, Chaadev (SHKURNOY, 1960) ve hatta Belinski ve Kavelin gibi

(HARE, 1964: 39–84) 1840'ların Batıcılarının düşüncelerinin bir sentezi olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen, aslolarak Slavofillerin görüşlerinin politik arenada güçlenmesi sonucunu yaratmıştır. Zira Herzen'e göre Rus sosyalizminin temeli olan Rus komünü, kolektivizmin ve hatta komünizmin aslen Rus toplumuna içkin bir yapı olduğu inancını savunmuştur. O yapıdır ki, Rus (ve kısmen Slav) halkını hem Moğol barbarlığından hem de "imparatorluk uygarlığı"ndan korumuştur. Chaadev'den alınan öge olarak da Rus devletinin tarihinin yeniliği ön plana çıkmıştır. Rus devletinin tarihi ancak mutlak bireyci Büyük Petro ile başlamaktadır. Bu da bireyi üstün tutan entelijansiyayı yaratmıştır. İşte Rus sosyalizmi halk ve entelijansiyanın buluşmasının sonucudur. Bunun gerçekleşmemesi durumunda ise Herzen'e göre iki yol beklemektedir Rusya'yı. Bunlar da Rus despotizminin tersten görünümü olan bir komünizm ya da Çarcı sistemin kendini reforme etmesiyle oluşacak bir toplumsal despotizmdir.

Rus siyasal yaşamında 1848 devrimlerinin başarısızlığı kadar önemli olan bir diğer faktör ise Kırım Savaşı'dır. Bu savaş, ilk olarak tüm Rusya entelijansiyası içinde Batı ve Rusya karşıtlığı fikirlerinin politik olarak da doğrulandığının ispatı olarak kabul edilmiştir. Savaş sonucundaki siyasal tartışmalar, *sui generis* bir siyasal duruşun tüm Rusya'da bugüne dek farklı şekillerde süren bir şekilde yerleşmesini sağlamıştır. Yurtseverlik, milliyetçilik ya da devletçilik (emperyal sadakat) olarak farklı biçimlerde açıklanan bu duruş aslında bunlarının tümünü de içeren ve *messianik*⁴ (KOHN, 1955: 20) bir bilinçle harmanlanmış bir özbilinçtir. İşte 1850'lerin ikinci yarısından sonraki siyasal ortamının ana zeminini de artık bu bilinç belirlemektedir (IANOV, 2002: 52–106).

Bu döneme dair iki husus üzerinde durulması elzemdir. Bunlardan ilki yukarıda değinilen Rusya'nın "özgün" ve "kurtarıcı" olduğu inancı, ikincisi de buna bağlı olarak ve aynı zamanda bunun sebebi de olarak gelişen halkçılık (milliyetçilik) *narodnizm* düşüncesidir. Dostoevsky'nin Petrashevsky çemberinden de arkadaşı olan Danilevsky, 1861'de yayınlanan ünlü *Rusya ve Avrupa* (DANILEVSKY, 2003) adlı yapıtında bu bilincin ilk yanı olan farklılık ve kurtarıcılık yanını işlerken, ikinci yanı olan *narodun* mitleştirilmesi sürecinin önde gelen aktörlerinden biri de Dostoevsky olmuştur.

Danilevsky, Sergei Aksakov'un oğlu olan ve Slavofil düşünce çevrelerinin babasından sonra liderliğini yapan Ivan Aksakov'un aksine Slavofil

4 Jules Michelet 1581'de bu özellikten dolayı, o gün Ortodoksluk olduğunu söyleyen Rusya'nın yarın sosyalizm olduğunu iddia ederek Avrupa'yı "kurtarmaya" kalkacağı öngörüsünde bulunmuştur. (KOHN, 1955: 20)

düşüncenin bağınaz bir savunucusu olmayıp, bu düşünce akımını hem tamamen farklı bir içeriğe kavuşturmuş, hem de politize ederek Panslavizmin düşünsel yaratıcısı olmuştur (KOHN, 1983). Eskiden Petrashevsky çemberinin bir üyesi olan Danilevsky, hiçbir zaman klasik Slavofil düşüncesini savunmamıştır. Romantik bir doğa durumu savunusu olan klasik Slavofil düşünceyi devlet kavramıyla tanıştırmasını hiç şüphesiz ki, Petrashevsky çemberindeyken edindiği Batıcı formasyon sağlamıştır. Rus ülküsünün savunulması için güçlü bir devletin varlığının, olmazsa olmaz olduğu görüşünü Danilevski, Rus tarihini yorumlarken kullandığı devlet merkezli bir tarih anlayışı ile sağlamlaştırmıştır. Rus tarihinde yaşanan her türlü zorlu dönemi bu amaca bağlayan Danilevsky’ye göre Petro reformları da bu çerçevede değerlendirilmeliydi. Tarihsel-kültürel tipler yaratan Danilevsky, bu sınıflandırma sonucunda Rusya’nın önderliğinde kurulacak ve başkenti İstanbul olan bir Slav devletinin, insanlığın yeni üstün kimliği olacağını iddia etmiştir. Evrensel bir değerler sisteminin olamayacağını iddia eden Danilevsky, bu “üstün” yeni uygarlık için de devletin meşruiyet kriterlerini acilen bir kenara bırakarak, Slav halkların birliği için agresif bir dış politika izlemesini önermiştir. Politikada ahlakın söz konusu olamayacağını iddia eden Danilevsky, Polonya sorunu konusunda da pragmatik gereklilikleri ön plana almış ve Polonya’yı “Slavlığın Judası” olarak ilan etmiştir. Avrupa karşısında Rusya’nın üstünlüğü ve misyonu vurgusu, Slavların birlikteliği için pragmatist bir yaklaşım ile birleşerek Panslavist siyasi akımın doğuşu gerçekleşmiştir.

Bu düşüncenin Rusya-Batı karşıtlığı ve Rusya’nın özgün değerlerinden dolayı dünyaya karşı taşıdığı misyon anlayışı öyle yaygın bir bilinç halini almıştır ki; sonraları Bakunin’den, Ivan Aksakov’a kadar siyasi yelpazenin tümünün ortak önkabulü olmuştur. 1860’ların Rusya’sında herkes kendisini, Herzen’in “Avrupa uyumuyor, Avrupa öldü” sözünü tekrarlar, Rusya’nın özünü över ve I. Nicola’dan sonra tahta geçen II. Alexander’ın yarattığı umut ortamında Rusya’yı tüm dünyanın tek umudu olarak kabul eder şekilde bulmuştur. Öz ise, Rusya’nın içinde barındırdığı, Rusya’yı Rusya yapan *narod* olarak görülmüştür. Yani “Rus ülküsü”nün esansı...

Ülküleştirilmiş bu *narod* hakkında, kelimenin kendisinden gelen bir kafa karışıklığı olduğu iddiası bulunmaktadır. Rusça’da hem *halk* hem de *millet* anlamına gelen *narod* sözcüğü tıpkı Almanca’daki *volk* sözcüğü ile eşdeğer bir şekilde halka dönüş gibi romantik bir kavramı, çarçabuk gerici bir milliyetçiliğe dönüştürebilmiştir. Artık Batı’nın değerleri tamamen içi boş olarak kabul edilmiş, bunun ve Dostoevsky’nin de üyesi olduğu burjuvazinin yerine Rus köylüsünün otantik yaşamındaki erdemler ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Bu çabaların önde gelen aktörlerinden birinin de Rus halkı hakkında bu kadar bilgisiz olan Dostoevsky olması manidar olsa gerek. Ancak Dostoevsky’de bu

öyle bir inançtır ki, hiçbir yerde açıklama ihtiyacı da duymadığı ve ona göre tartışma gereği olmayan bir mutlak hakikattir.

İşte bu ortamdadır ki, 1840'ların kolay devrimcisi, çarçabuk 1860'ların kolay "vatansever"ine dönüşmüştür. Homiakov ve Kireevsky'ye methiyeler düzen Dostoevsky artık *pochvennik*.⁵ *Pochva* adlı dergisinde Slavofillere eleştiriler yazsa da, bu eleştiriler, içeriden eleştiriler tadındadır. 1861-62 öğrenci olaylarında ise tutumu ilk başta uzlaştırıcı olmak yönünde olmuş olsa da, daha sonra hükümet tarafına doğru meyletmıştır. Bu karışıklığın içinden çıkışı ise ilk yurtdışı seyahati ile olmuştur.

Avrupa'da Herzen ile görüşen Dostoevsky bu dönemde sağa ilerleyişini sürdürmektedir. Rus otokrasisine nefreti, tanımadığı Rus halkına sevgisinden daha öncelikli olan Herzen'le, tanımadığı Rus halkına coşkuyla bağlı ve halkı otokratik sistemin temeli olarak gören Dostoevsky'nin tartışmalarından hiçbir sonuç çıkmamış ve fakat Dostoevsky'nin sağa ilerleyişi hızlanmıştır (CARR, 2002: 90-91).

Dostoevsky'nin Avrupa gezilerine dair ise iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki Avrupa uygarlığından etkilenmemesi ve hatta gönülsüz bir gezginin kendi ülkesini yüceltmesi eğilimidir. İkincisi ise kumar ile kurduğu tutkulu ilişkidir. Bu ilişki ki, ona hem çok fazla zarar vermiş hem de para konusundaki eski vurdumduymaz tavırlarını azaltmamakla beraber, paranın yaşamını idame ettirmekteki önemini kavramış olmasındır.

Bu dönemde gelişen önemli bir siyasal olay ise 1863 Polonya ayaklanması olmuştur. II. Alexandr'ın Polonya'ya daha liberal yaklaşımlarını hem Slavcılar hem de liberaller coşkuyla karşılamışlardır. Fakat başlayan ayaklanma Rus siyasal yaşamında da bir ayıklanmaya sebep olmuştur. Liberaller Çar'a karşı bu ayaklanmanın yanında yer almaya cesaret edememişler, Slavcılar ise Katolik Slav kardeşlerinin acılarına cevabsız kalmamak istemelerine rağmen, kısa bir sürede Ortodoksluk kimliğinin kanatlarını altına sığınarak bu sorumluluktan kurtulmuşlardır. Bu tarihten sonra liberaller etkilerini epey yitirmiş, Slavcılar ise Ortodoks-Slavcılar halini almıştır. Solda ise artık '40'ların "tatlı su solcuları" yerine çok daha radikal unsurlar mevzilenmiştir.

Bu sırada *Vremya*'yı (Zaman) yayınlayan Dostoevsky ise dergisinde imzasız bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda Polonya hakkında kültürel analiz yapılmış ve Leh kültürünün başarılarından bahsedilmiştir. Polonya sorununun

5 Toprak anlamına gelen *pochva* kelimesinden türetilmiş toprakçı anlamına gelen dergi adı. Ayağı yere basan gibi bir anlam da vermektedir.

çözümü olarak ise Rus uygarlığının Polonya uygarlığı ile mücadele etmesi ve bu sayede Polonya kimliğinin etkisizleştirilmesi gösterilmiştir. Sansürden geçen yazı, daha sonra muhafazakar eleştirilerin, Polonya kültürünü, Rus kültürüne üstün gördüğü iddiaları üzerine, *Vremya*'nın kapatılmasına sebep olmuştur. Polonya sorununa dair Dostoevsky'nin daha sonraki düşünceleri ise yakın dostu Katkov'un (RENNER, 2003: 659–682) düşüncelerinin gölgesi altında kalmıştır. Zira '70'li yıllardaki Pobedonostsev ile olan ilişkisi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Katkov, Polonya sorununda eski düşüncelerinden vazgeçerek, tam anlamıyla tersi düşünceleri savunmuştur ki, bunlar da emperyal birliğin önemi ve Rus kültürünün üstünlüğüne dayalı bir *Rusifikasyon* çağrısıdır.

Ancak tüm bu süreçte henüz Dostoevsky'nin siyasal transformasyonu tamamlanmamıştır. Hala eski felsefi ve ideolojik tartışmaların onda daha baskın olduğu gözlenmektedir. Büyük eserlerinden olan *Suç ve Ceza* bu geçiş dönemini yansıtmaktadır.

Suç ve Ceza'da ana konu ahlakıdır. Ahlak ve bireyin iradesi arasındaki çelişki, suç çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak asıl önemli olan nokta, Dostoevsky'deki Rousseau'dan köklerini alan romantizmin niteliğidir. Romantizmin Lord Byron'dan da öte temsilcisinin Napoléon olduğu hatırlanırsa, romanın esas kahramanı Raskolnikov'un Napoléon olmak istediği için suçu işlediğini söylemesinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Ancak Dostoevsky bu iddianın karşısına da romanda yer vermiş, ve öldürmenin sadece öldürme olduğunu, hiçbir amacı olmadığını da aynı zamanda kahramanına düşündürerek, romantizmin bu temasında ilk başta taraf olmaktan kaçınmıştır. Ancak sonuçta Raskolnikov, karşısında durduğu toplumun ahlakıyla barışma yolunu seçmiştir. Burada ise acı çekmenin erdemleri Dostoevsky tarafından öne çıkarılmıştır. *Faust*'ta kurtuluşun yolu Protestan etik çerçevesinde “çalışmak” olarak gösterilmişken, Dostoevsky, kadim Rus geleneklerine yönelerek, kurtuluşu **acıda** ve **teslimiyette** bulmuştur.

Budala'da ise ilk kez felsefi dönüşümün temellerini atmış, hatta kendi konumunu oluşturmaya başlamıştır. Bu romanında ahlak ve din arasındaki bağın kaçınılmaz olduğu görülmeye başlanır. Bu tutumunu ise Batı felsefesini eleştirerek ortaya koymuştur. Dostoevsky, romandaki başkahramanı olan Mishkin'i akli değerlendirmeden mahrum bırakılmış mutlak ahlaki bir ülkü olarak kurmuştur. Batılı rasyonalizm ve birey kavramlarının karşısında alçakgönüllülük, teslimiyet, münzeviyet, sükun, eylemsizlik ve acı çekme yoluyla kurtuluşu konumlandırmıştır. Kullandığı sözcük olan *smirenie* ise neredeyse tüm bu kavramları karşılar bir niteliktedir. Burada betimlediği “Rus ülküsü” (*Rucckaia idea*), Batılı değerlerle hiçbir şekilde bozulmamış ve hem Ortodoksluk öncesi Rus kültürünün ve hatta örtülü bir şekilde *Starovera* (Eski

İnanç) (NIKOLSKY, 2004: 80–214) öğelerinin içinde bulunduğu bir dünya görüşü yaratma çabasıdır.

Dostoevsky'nin politik iddialarla ve hesaplarla yazdığı ilk romanı ise *Ecinniler* olmuştur. Burada aslında *Suç ve Ceza*'nın politikleştirilmesi süreci söz konusudur. Raskolnikov'un cinayetine yol açan ahlaki durum, toplumsal bazda ele alınmakta ve bunun devrime yol açacağı düşüncesi işlenmektedir.⁶ Romanda politik olarak sembolizmin de kullanıldığı görülmektedir. '40'ların radikallerinin sonucunun '60'ların nihilistleri ve sosyalistleri olduğunu işlemek için baba-oğul ilişkisini kurmuştur burada Dostoevsky. Bu romanda kendisini hatırlatan karakter olarak *Shatov* ile karşılaşmaktadır. Kendisinin gençliğini hatırlatan pek çok ayrıntıyla bezenmiştir bu karakter. En önemli yanı ise kuşkusuz ki, başta coşkun bir sosyalist olması ve sonra değişerek Slavcı fikirleri benimsemesidir. Kendisine romanda yöneltilen eleştirilerden birisi olan Tanrı'yı bir milliyetçilik sorununa indirgediği iddiası ise artık gerçek hayatta da Dostoevsky'ye yapılabilecek en önemli eleştiri olsa gerektir. Romanda mutlaka zikredilmesi gereken diğer nokta ise, Dostoevsky'nin Turgenyev'e açıktan saldırısıdır. Burada sosyalistlere yaptığı saldırıdan ziyade, Turgenyev'in kişiliğine de ağır hakaretler yönelmiştir. Bu romanda önemli diğer bir karakter ise, yalnız ahlaka değil Tanrı'ya da başkaldırarak intihar eden ve Ivan Karamazov'un prototipi olan Krillov'dur. Romanın sonunda ise Dostoevsky'nin olası bir Rus ihtilaline dair düşünceleri netleşmektedir. Dostoevsky'ye göre devrimciler Rusya'nın başındaki beladılar ve bunu dini bir söylemle; devrimcileri, içine şeytan girmiş ve kendilerine uçuruma atmak için koşan domuzlara benzeterek anlatmıştır. Son ise açıktır; onlar yok olduktan sonra Rusya İsa'ya teslim olarak huzura kavuşacaktır.

Ecinniler'in Dostoevsky'nin yaşamındaki önemi ise, bu romanın yakaladığı başarı ile politik alandaki yoğunlaşmasını ve Sağa ilerleyen çizgisini daha hızlı bir şekilde ilerletmesi olmuştur. Bu romandan sonra Dostoevsky'nin ilgisi tamamen politika ile sınırlı olmuştur. İşte Dostoevsky'nin bu dönemi, *Karamazov Kardeşler* ve *Bir Yazarın Günlüğü*'nün yayınlandığı ve ünlü *Pushkin Konuşması*'nin yapıldığı dönemdir.

Dostoevsky'nin bu dönemini tam olarak kavrayabilmek için, aynı dönemin önemli üç isminin üzerinde durulması elzemdir. Bunlar Pobedonostsev, Solovyov ve Leontiev'dir. Her biri farklı ideolojik duruşların temsilcileri olan bu üç kişinin üçü de Dostoevsky'nin yakın çevresinde bulunan

6 Bu noktada Lacan'ın Dostoyevski'deki formülasyon olan "Tanrı yoksa her şey serbesttir" yaklaşımını tersine çevirerek, "Tanrı yoksa her şey yasaktır" değerlendirmesi de hatırlanmalıdır.

insanlardır. Pobedonostsev,⁷ yüksek düzeyde bir II. Aleksandr bürokrati ve Çarcı politikaların temsilcisi; Leontiev Bizansçılık olarak formüle ettiği Roma emperyal kozmopolitizminin savunucusudur; Solovyov ise, Rus-Ortodoks geleneğinin devamcısı ve yeni açılımlar yaratan bir din filozofudur.

Pobedonostsev, (BYRNES, 1967) özgün bir düşünür olmamasına rağmen, Rus düşünce tarihi içindeki yerini, otokrasinin yılmaz bir savunucusu olmasına borçludur. Özellikle III. Aleksandr döneminde yıldızı parlamış olmasına rağmen, bürokrasideki çalışmaları aslen II. Aleksandr döneminde başlamıştır. Her türlü reformun aslında Rusya'ya zarar vermektan başka bir işe yaramadığı düşüncesini, toplumu bir arada tutan eylemsizlik düşüncesi ve muhafazakar köylü yığınlarının sürekliliğinin gerekliliği ile pekiştirmiştir. Ivan Aksakov ile olan yakın arkadaşlığı ve Slavofil düşünceye duyduğu saygıya rağmen, kendisinin asıl önceliği her zaman bürokratik tutuculuktan yana olmuştur. Hatta bu yüzden çoğu zaman da Panslavistlerin saldırgan milliyetçiliğine karşı son derece etkili olan hasmane politikalar izlemiştir. Örneğin 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da Panslavistlerle arasına ciddi bir çizgi çekmiş ve dış politikada izolasyonist bir Rusya'yı savunmuştur.

Leontiev (BERDYAEV, 1926) ise Pobedonostsev ne kadar sıradansa, o kadar özgün bir düşünürdür. Rusya'nın Nietzsche'si olarak kabul edilen Leontiev'in fikirlerinin oluşumu 1863-74 arasında Osmanlı imparatorluğunun çeşitli bölgelerinde diplomat olarak görev yaptığı döneme denk gelir. Entelektüel bir elitizmin ve "orta sınıf mutluluğu" düşmanlığının motive ettiği düşüncelerinde farklılığı güzelliklerin kaynağı olarak ve dolayısıyla da liberal hümanizm ve bireyciliği de bu anlamda güzellik düşmanı olarak formüle etmiştir. Ona göre sıradanlığı temsil eden liberalizm, eğer başarılı olacak olursa görkemsiz bir dünya ile insanlık tarihinin en karanlık sayfasını oluşturacaktır. En ünlü yapıtı olan *Bizansçılık ve Slavlık*'ta, Spengler'in öncüsü olacak nitelikte değerlendirilmelerde bulunmuştur. Danilevsky'nin yukarıda bahsedilen uygarlık tipleri kuramını geliştirerek Batı uygarlığının son iki yüzyıldır son nefeslerini vermekte olduğunu ve bunun sebebinin de güçlü kültürel bağları yok eden liberalleşme olduğunu, Osmanlı ya da Çin'in Batı'dan daha yüksek düzeyde bir kültür olduğunu da ekleyerek ileri sürmüştür. Ancak buraya kadar geliştirdiği Danilevsky'nin görüşlerinden, bu noktadan sonrasında taban tabana zıt görüşler ortaya koymuştur. Danilevsky Rusya'yı bir Slav ülkesi olarak tanımlayıp, Slavların birliği temasını işlerken; Leontiev, Rusya'yı kozmopolit yapısıyla

7 Bu dönemde Dostoevsky'nin en çok görüştüğü insanlardan birisidir ve onun sayesinde Dostoevsky, Çarlık ailesiyle tanışmış ve hatta prenlere ders verme imkanı bulmuştur.

Bizans'ın devamı olarak kabul etmiş ve İstanbul'un fethinin amacının ise Bizans'ı diriltmek olması gerektiğini savunmuştur. Ortodoksluk ve otokrasi üzerine inşa edilmiş bir yeni Bizans'ın yeni ve yükselen bir uygarlık olacağı iddiasını geliştirmiştir. Bu arada Panslavist politikanın ise yanlış olduğunu çünkü Osmanlı'dan bağımsızlığını alacak olan güney Slavlarının, Osmanlı'nın onları bu zamana kadar korumuş olduğu Batı uygarlığının kucağına düşeceğini iddia etmiştir. Bu yüzden Panslavistlerle arası açılan Leontiev, düşüncelerini daha da ilerleterek Slavların kendilerine değil sadece Slavlıklarına sevgi duyulması gerektiğini, asıl desteklenmesi gerekenin ise Bizans'ı temsil eden Fenerli Rumlar (*Feneriotlar*) olduğunu yazmıştır. Bizansçılığın bayraktarlığını yapan Leontiev'in din üzerine düşünceleri de "Bizans karamsarlığı" olarak ifade edilebilir. Ona göre Panslavistlerin savunduğu gibi Ortodoksların özgür birlikteliği ya da dinin mutlak başarısı söz konusu olamaz. Din ancak siyasal yetke ile işlevini yerine getirebilir. Aksi türdeki din algılayışları gerçeklikten uzak ve ütöpiktir.

Solovyov'un (SCHETININA, 1995: 55-85; WALICKI, 1987: 335-346) yürüttüğü teolojik tartışmalar ise bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Ancak Dostoevsky üzerindeki etkisinin temel unsuru olarak Solovyov'un ortaya attığı "üç dünya kuramı"ndan bahsedilmesi elzemdir. Bu kurama göre tarihsel olarak üç güç vardır. Bunlar; İslam, Batı ve Slavlık'tır. İslam, insanın Tanrı'nın aracı haline dönüştürüldüğü; Batı ise insanın Tanrısızlaştığı dünyalarken; Slavlık, gücünü Tanrı'nın kendisinden alan ve bu iki zıt dünyayı birleştirerek insanlığı kurtaracak olan dünyadır. Bunun yolu ise teklik-birlik ve çokluk-çoğulculuğu tek bir dünyada var edebilmektir. Bu özellik ise Ortodoks-Slavlık'ın milli ve içkin niteliğidir. *Narod*'a özgü ve sadece ona özgü bir tarihsel güçtür bu. '40'larda rasyonalist olarak düşünce dünyasına adım atan Dostoevsky, sürgün döneminde İsa'ya inanmayı öğrenmiş, ileride bu inancı onun Tanrı'ya da inanmasını sağlamış, Solovyov'un etkisiyle ise Tanrı inancı **Kilise**'ye inanca dönüşmüştür.

Bu farklı üç akımın yanında tabii ki yukarıda değinilen Danilevsky'nin varlığı da unutulmamalıdır. Dönemin Rusya'sının bu dört eğilimi yanısıra, Dostoevsky'nin gençliğinden getirdiği rasyonalizm ve ütöpik sosyalizm birikiminin de eklenmesi ile, onun nihai politik duruşunu edindiği söylenebilir. *Karamazov Kardeşler*'de bu politikanın ifadesini ele almadan önce ise, bunu daha da kolaylaştırmak adına *Bir Yazarın Günlüğü* ve *Pushkin Konuşması*'na kısaca bakılmalıdır.

Karamazov Kardeşler ile aynı dönemde yayınlanan *Bir Yazarın Günlüğü*, Dostoevsky'nin artık nasıl da sadece politika ile uğraştığının bir kanıtıdır. Bu yazılarında Dostoevsky *narod* konusunda yoğunlaşmış ve Batıcı aydınların, Kilise'den uzaklaşarak halktan da uzaklaştıkları sonucuna varmıştır. Aslında

Dostoevsky'nin halk ve aydınlar arasında gördüğü çatışma doğrudur, fakat bunun sebeplerini yanlış analiz eden Dostoevsky'nin çözüm önerisi de doğal olarak yanlış olmuştur. Dostoevsky *narod* ve Ortodoksluk arasında kopmaz bir bağ kurmuş ve bu birbirinden kopmaz gördüğü bütünleşik gerçeği kutsamıştır. Bu yüzden Danilevsky'nin agresif dış politika çağrılarının da en büyük destek bulduğu kişi Dostoevsky olmuştur. Örneğin, *Bir Yazarın Günlüğü*'nün 1877 Nisan sayısında (DOSTOYEVSKI, 2005: 757-794) Osmanlı'ya karşı ilan edilen savaşı kutsayan Dostoevsky, bu savaşın sadece Türkler tarafından ezildiğini söylediği Slav kardeşleri için değil, Rusya için de gerekli olduğunu yazmıştır. Savaşın Rusya'yı ahlaki bir temizlenmeye taşıyacağını da eklemiştir. Bunun bir genel yasa olduğunu da iddia ederek, savaşın her toplum için gerekli olduğunu yazabilmiştir. Bu hasmane tutum sadece Osmanlı'yla sınırlı da kalmamış ve İngiltere'nin dünya tarihinden silineceği, Fransa'nın ise Polonya'nın sonunu paylaşacağı öngörüsü ve dilekleri ve hatta tehditleri de savaşa dair çıkan sayıda yer bulmuştur. Ve hatta Katolisizmin de bu savaşla ortadan kalkacağı ve Ortodoksluğun dünyaya barış getireceği kehanetine bu sayfalarda rastlamak mümkündür. Bu savaşta akacak kanın üzücü olduğunu kabul etse de, bu kanın Avrupa'yı da kurtaracağı iddiasını taşımaktadır Dostoevsky. 1840'ların acemi romantik devrimcisi, 1860'ların kafası karışık muhafazakarı, hayatı boyunca süren politik dirayetsizliği ve saygı açlığı ile '70'lerin savaş çığırtkanı halini alabilmiştir.

Dostoevsky'nin ömrü boyunca peşinden koştuğu yoğun ilgi ve Rusya'nın peygamberi oluşu ise Pushkin için Moskova'da yaptığı konuşmayla gerçekleşmiştir. Sağ ve popülist politikayı, Rusya'ya duyduğu güvenle beraber ifade etmesi ve politik ortamı uzlaştırıcı çabası, bu konuşmanın temel özellikleridir. Konuşma o denli derin bir etki bırakmıştır ki, Pushkin'in tanrılığı yanında, Dostoevsky de dinleyiciler tarafından peygamber ilan edilmiştir, ki bu dinleyicilerden birisi de ezeli düşmanı Turgenyev'dir. Bu konuşmada Dostoevsky, '77-'78 savaşının sıcak hatıralarını taşıyan Ruslara, Pushkin'in milli şair olduğunu, kendisinden bir gün önce konuşan Turgenyev'e rağmen iddia etmiş, bunun sebebinin Pushkin'in ilk kez Rusya'nın misyonunu anlatması olduğunu söylemiş ve Rusya'ya duyduğu güvenle, Rusya'nın kendisi olarak, yani öz değerlerine dönerek, bu yolla Avrupalı olacağını ve Avrupa'nın gerçekliğini de değiştireceğini haykırmıştır. (CARR, 2002: 287-295) Aslında içinde yeni hiçbir öge taşımayan bu konuşmanın sırrı, uzlaşmacı tavrında saklı olsa gerektir. Ki bu tavır, Dostoevsky'nin *Karamazov Kardeşler*'i de yaratan, içinde gençliğinin ütöpik sosyalizmini, romantik doğal halciliğini, muhafazakarlığı, Çarlığı, Panslavizmi ve Ortodokşuluğu aynı anda barındıran karmaşık siyasal duruşunun doğal sonucundan başka bir şey değildir.

KARAMAZOV KARDEŞLER

Romanı ele almak için herşeyden önce zamanın ve mekanın kurgusuna bakmak elzemdir. Zaman II. Alexandr dönemidir ve mekan da tıpkı Dostoevsky'nin babasının serfleri tarafından öldürüldüğü köyü anımsatan bir Rus köyüdür. Yani yayınlandığı dönem açısından güncel bir öyküdür.

Bu güncel öykünün esas kahramanlarına bakıldığında ise ilk başta Karamazov ailesi ile karşılaşılacaktır. Bir baba, üç oğul ve bir de gayrimeşru oğuldan oluşan bir aile söz konusudur. Baba Fyodor Karamazov, kösnü düşkün ve oğullarıyla ilişkileri gelgitler üzerine kurulu ve genelde sadakat duygusu uyandırmaktan uzak bir babadır. Oğulların en büyüğü ve diğer iki meşru oğulun anneleri farklıdır. En büyük oğul Dmitry bir subaydır, ve Rus geleneksel yaşantısını devam ettiren, delidolu biridir. Ortanca oğul olan Ivan, Batıcı ve tanrıtanıma bir aydındır ve aileyle ilişkilerinde devamlı bir mesafe vardır ya da bunu yaratmaya çalışmaktadır. En küçük oğul olan Alyosha ise çocuksu bir saflığı üzerinde taşıyan dindar bir insandır. Gayrimeşru oğul Smerdyakov, Baba Karamazov'un hizmetçisi olarak evde çalışmaktadır ve Ivan'a hayranlık duymakta, onunla sohbetlerde bulunmak istemektedir. Ayrıca evin başka bir hizmetçisi Grigory de, Dmitry'nin büyümesindeki katkılarıyla ve cahil uşak karakteriyle ev halkının son üyesidir.

Grushenka, hem Baba Karamazov'un hem de Dmitry'nin aşık olduğu ve bunların her ikisiyle de aşk oyunları oynayan ve fakat her ikisinin de sahip olamadığı etkileyici kadın karakterdir. Gizli gizli, geçmişinde yaşadığı ve hala dönmesini beklediği Polonyalı subaya duyduğu aşkına sadık kalmaya çalışmaktadır.

Katya, Dmitry ile geçmişte bir ilişkisi olan ve fakat öykünün ilerleyen bölümlerinde kendisini Ivan'a daha yakın hissedecek olan aristokrat kökenli bir kızdır.

Peder Zosima, Alyosha'nın yaşadığı manastırın başrahibidir.

Bu esas karakterlerin yanında pek çok da yan karakter barındıran romanın esas öyküsü yanında pek çok da yan öyküyle karşılaşılacaktır. Bu yan karakterler ve öykülere yeri geldiğinde değinilmek üzere, esas öyküye bakılacak olursa; bir cinayet ve bu cinayetin değerlendirilmesiyle karşılaşılacaktır. Bu yönüyle romanın **polisye** bir öykü (bu noktada Batı'da polisliyenin gelişimi ve rasyonalizm arasındaki ilişki hatırlanmalıdır) üzerine inşa edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Romanın başlarında Baba Karamazov ve Dmitry arasındaki para hesaplaşmasıyla karşılaşılır. Dmitry babasından aldığı ve savrukça yaşamını devam ettirdiği paralardan sonra son bir kez kendisinin hakkı olduğunu

düşündüğü bir miktar daha para istemektedir Babasından. Baba Karamazov ise bu parayı vermeye yanaşmamaktadır. Zira ikisinin arasında yer alan Grushenka'ya karşı Dmitry'yi zor durumda bırakmak istemektedir. Başka bir para ilişkisi ise yine Dmitry ile Katya arasında bulunmaktadır. Katya'nın babasının zor durumda kaldığı bir dönemde, Dmitry onun aşığı da olarak para yardımında bulunmuştur. Daha sonrasında ise Katya bir miktar parayı babasına gönderilmesi bahanesiyle ve fakat aslında Dmitry'nin o parayla Grushenka'ya gideceğini bilerek yine de Dmitry'ye vermiştir. Dmitry'nin babasından istediği miktar olan 3000 ruble işte Katya'nın kendisine verdiği bu miktardır. Ivan ve Alyosha'nın bu para ilişkisindeki tutumları silik kalmakla beraber, asıl çelişki Baba ve Dmitry arasında yaşanmaktadır. Yine aynı miktar paranın farklı bir şekilde ortaya çıkması ise, Babanın Grushenka'ya hediye olarak bu miktardaki parayı bir zarfta tutuyor olmasıdır.

Para sorununun çözümü için tüm aile toplanarak Zosima'yı ziyarete gitmiş, ancak burada da bu çatışma çözülememiş fakat ilginç bir gelişme olmuş ve Zosima, Dmitry'nin önünde eğilerek herkesi şaşırtmıştır. Zaten daha sonra da Alyosha'ya manastırdan ayrılması ve abisini korumasını salık verecektir.

Bu arada Katya ile nişanlı olan Dmitry, Grushenka'ya aşık olmuştur. Sorunu çözmeye çalışan Katya, Grushenka'yı ziyarete gitmiş ve aralarında geçen konuşmanın başlarında Katya, Grushenka'dan çok iyi muamele görmüş ve fakat sonunda Grushenka onu aşağılayarak hem kendisinden hem de Dmitry'den nefret etmesine sebep olmuştur. Katya ile Ivan bu arada görüşmeye başlamışlar ve her iki taraf da aslında birbiriyle ilişkisi olması gerekenin kendileri olduğunu hissetmişlerdir.

Öykünün gelişiminde en etkileyici yanlardan biri aile içinde geçen tartışmalardır. Babanın sığılığı ve Dmitry'nin ise kayıtsızlığı sebebiyle çok etkin olmadığı bu felsefi tartışmalarda taraflar Alyosha ve onun karşısında yer alan Ivan'dır. Smerdyakov ve Ivan arasındaki sohbetlerde ise, Smerdyakov sürekli saygı duyduğu Ivan'dan birşeyler öğrenmeye çalışan ve onun fikirlerinin takipçisi bir görünüm arz etmektedir.

Diğer bir diyalog da Alyosha ve Grushenka arasında geçendir. Alyosha'dan çok etkilenen ve onu çok beğenen Grushenka'nın romanın sonunda verdiği kararların asıl etkileyicisi bu diyalogla aslında Alyosha olmuştur.

Bu arada Dmitry birgün babasının evine gelir ve para ister, istediğini alamayınca da babasını ölümle tehdit eder ve gider. Ivan bu arada bütün bu kargaşadan uzaklaşmak üzere Moskova'ya gitmeye karar verir. Bu sırada Smerdyakov ile aralarında geçen konuşmada Smerdyakov, babasının öldürülebileceğini ima eder ve Ivan buna rağmen gitmeyi tercih ederek aslında

Smerdyakov'a göre olacaklara göz yumacağıının işaretini verir gizliden gizliye. Smerdyakov bu konuşmada Ivan'a ayrıca kendisinin müzmin sara hastalığından bahseder ve kimsenin onun eyleme geçebileceğini beklemediğini üstü kapalı bir şekilde anlatır. Dmitry, Grushenka ile babasının buluşacağını Smerdyakov'dan öğrendiği gece ise Grushenka'nın evine gider ve onu orada bulamaz. Aklına gelen ilk şey babasına gittiğidir. O da babasına gider ancak Grushenka'nın orada olmadığını anlayınca ayrılır, fakat ayrılırken onu duvarda yakalayan Grigory'ye vurmak zorunda kalır. Grushenka'nın evine gittiğinde hizmetçisinden aslında onun Polonyalı subay ile buluşmak üzere yakın bir köydeki meyhaneye gittiğini öğrenir. Bu arada Katya'dan aldığı paranın yarısını saklamış olan Dmitry, bu paranın bir kısmıyla rehinciye bıraktığı silahları alır ve meyhaneye doğru yola çıkar.

Bu arada Grushenka meyhaneye varmış ve büyük hayal kırıklığına uğramıştır. Beş senedir görmediği Polonyalı subayı aslında gözünde büyütmüştür. Bir **kartal** olarak hatırladığı subayı şimdi yaşlı ve hilekar bir kumarbazdır. Bu arada içeri Dmitry girer ve Grushenka bu duruma çok sevinir. Dmitry'yi sevdiğini anladığını söyler. Ancak Grigory'yi öldürdüğüne inanan Dmitry, çok sevinmesine rağmen, artık ikisi için çok geç olduğunu da belirtir.

Çok zaman geçmeden buraya gelen savcı ve güvenlik güçleri tarafından tutuklanan Dmitry, Grigory'yi öldürmemiş olduğunun sevinci ve babasının ölümünün şaşkınlığını yaşamaktadır. Mahkeme başladığında hem Ivan hem de Alyosha, Dmitry'nin suçsuzluğunu iddia etseler de tüm kanıtlar ona karşıdır.

Bu arada Ivan sarsıcı gerçeğe yüzleşir. Babasının evine gittiğinde babasının koltuğunda oturan ve ceketini giyen Smerdyakov ile konuşmaya başlar. Smerdyakov, onun endişe etmesine gerek olmadığını söylediğinde, Ivan ısrarla ne için endişe etmesi ya da etmemesi gerektiğini sorgular. Bildiği cevapları Smerdyakov'dan duyar. Tanrı olmadığına göre cinayetin de olası olduğu düşüncesini Ivan sokmuştur Smerdyakov'un kafasına. Bütün sohbetleri boyunca aslında Ivan babasının ölmesini istediğini anlatmış ve o gün Moskova'ya giderken de olacaklardan sorumlu olmadığını söyleyerek son izni vermiştir Smerdyakov'a. Smerdyakov ise, sahte bir sara nöbeti ile tamamen hareketsiz görüldüğü o gece, Dmitry evden ayrılır ayrılmaz Babanın yanına gitmiş ve onu öldürmüştür. Grushenka içeride olmadığına göre onu Dmitry'nin öldürdüğüne inandırabilmek için de, Grushenka için hazırlanmış zarfın içindeki mektubu yırtarak odada bırakmış ve parayı da kendisine almıştır.

Bu gerçeğe yüzleşen Ivan, Smerdyakov'u mahkemeye gitmeye ikna edememiş ve Smerdyakov peşinden gittiği bu adamın pişmanlığını gördüğünde, aslında söylediklerine inanmadığını haykırmıştır Ivan'ın yüzüne. Ivan uzaklaşır uzaklaşmaz da intihar etmiştir.

Bu olayla sarsılan Ivan mahkemede kendisinin suçlu olduğunu çünkü Smerdyakov'u kendisinin bu yöne ittiğini söylese de mahkeme heyetini yeterince etkileyememiş ve orada asıl suçlunun herkesin içinde yer alan şeytan olduğu ve bu durumda Tanrı'nın da varolduğu yönünde bir söylemle bitirmiştir. Bu konuşmanın etkileyciliğini ise son anda Katya'nın elindeki Dmitry'nin kızgın anlarından birinde babasını öldüreceğini yazdığı mektubu okuması ortadan kaldırmış ve Dmitry 20 yıl kürek mahkumluğu ile cezalandırılmıştır.

Ancak Ivan ve Alyosha, Dmitry'nin Grushenka ile Amerika'ya kaçmasını sağlamıştır. Geride kalan Ivan aklını kaybetmiş, Alyosha ise yan öykülerden birinin sonucu olarak çocuklarla elele mutlu bir son sahnede gözden kaybolmuştur.

Bu yan öykü ise Dmitry'nin yolda oğlunun önünde dövdüğü bir emekli yüzbaşı ve onun oğlunun hastalığı çerçevesinde gelişmektedir. Çocuk bu olaydan sonra babasının Dmitry tarafından davet edildiği düellodan kaçmadığını ve onurlu biri olduğunu iddia ederek tüm arkadaşlarıyla kavga etmekte ve sonra da hastalanarak yatağa düşmektedir. Alyosha bu durumda aileye yardım etmeye çalışsa da gururlu baba bunu kabul etmemiş ve daha sonra da Dmitry'nin yardım çabalarını geri çevirmiştir. Dmitry'nin kaçmadan önce kendi ülkesinde yaptığı son şey ise, hasta yatağındaki çocuğu ziyaret temek ve onun yanında babasından özür dilemek ve özrünün kabulü için çocuktan izin almak olmuştur. Bu çocuğun ölümünden sonra ise arkadaşları Alyosha etrafında mutlu bir topluluk oluşturmuş ve romanın kapanış sahnesini bu oluşturmuştur.

Romanda bu öykü dışında göze çarpan ve unutulmaz bölümler mevcuttur. Bunlardan en önemlisi şüphesiz ki "Büyük Engizisyoncu" adlı bölümdür. İsa'nın yeryüzüne indiği ve onu Katolik rahiplerin karşıladığının öykülediği bu bölümde; İsa, Katolik rahipler tarafından insanları mutsuz etmekle suçlanır, zira İsa insanlara seçme özgürlüğü vererek onları mutsuz etmiş, oysa ki Katolik Kilisesi zorunluluklarıyla beraber insanlara mutluluğu sunmuştur.

Göze çarpan bölümlerden bir diğeri ise Ivan ve Alyosha'nın felsefe üzerine sohbetleridir. Tanrı'nın varlığı ve yokluğu üzerine odaklanan bu tartışmalarda Ivan'ın tanrıtanımazlığı savunusu, rakibine göre çok daha tutarlı ve sağlam olarak göze çarpmaktadır.

Son olarak ise Ivan ve Smerdyakov'un sohbetlerinden bahsedilmesi gerekir. Bu sohbetlerde Ivan'ın nasıl da Smerdyakov'un cinayete giden yolunu hazırladığı son derece ustalıkla bir biçimde yazılmıştır.

Hem Dostoevsky hem de son ve en çok tartışılan romanı olan Karamazov Kardeşler üzerine pek çok yorum ve eleştiri kaleme alınmıştır. Burada tüm bunlara değinmek imkansız olduğu kadar, gerekli de görülmemektedir. Bu çalışmalarda göze çarpan ortak öğe, Dostoevsky'nin Rus ve dünya edebiyatı

içindeki yerinin vurgulanması, Rus düşünce tarihi içindeki konumlandırılmasının ele alınması ve son derece çeşitli edebiyat çözümlerinin göz kamaştırıcı zenginliğidir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bu makalenin konusu; *Karamazov Kardeşler*'de bulunduğu iddia edilen politik sembolizmin sınırlarıyla belirlenmiştir.

Bu çerçevede ilk olarak ailenin adı üzerinde durulmalıdır. Bilindiği gibi Dostoevsky gerçek yaşamda bulunan soyadlarından çok kendisinin yarattığı soyadlarını kullanmıştır. "Karamazov" da bunlardan biridir. Karamazov adının herşeyden önce çağrıştırdığı diğer bir ad ise "Karamzin"dir. *Rus Devletinin Tarihi* adlı başyapıtın yaratıcısı ve erken-Slavofil olarak adlandırılan Karamzin'in adının ise Tatar kökenli bir ad olması ilginç bir tesadüftür. Zira Rus devlet geleneğindeki yoğun Tatar etkisi unutulmamalıdır. Karamzin adı ise "Kara-Mirza" kökeninden gelen bir adın Rusçalaştırılması ile oluşmuştur. Hanedan unvanı olan ve bazen de doğrudan hanedanın kendisini gösteren bir kelime olarak "mirza" bize ilk ipucunu vermektedir. Romanın adını da veren ailenin adı, siyasette bolca rastlanan aile metaforu kullanımının bir örneği olarak ele alınmalıdır.

Bu çerçevede bakıldığında açıktır ki, Baba Karamazov tüm Rusya'nın babası olan Çar'ı temsil etmektedir. Oğullarıyla anlaşamayan, devamlı köklü sorunlar yaşayan, hatta en büyük oğluyla aynı kadına aşık olarak (aslında Baba için aşk değil şehvet söz konusudur) iktidar mücadelesine giren, ahlaki olarak yozlaşmış ve hiç kimse tarafından saygı ya da siyasal anlamda düşünürsek aslında meşruiyeti kabul edilmeyen bir baba. Aynı zamanda dikkati çeken başka bir nokta da Çar'ın iki eşidir. Açıktır ki Çar'ın ilk eşi Petro öncesi dönemi, ikincisi ise Petro sonrası dönemi temsil etmektedir.

En büyük oğul olan Dmitry ise romanın pek çok yerinde vurgulandığı üzere Rusya'yı çağrıştırmaktadır. Akılla kavranması zor olan,⁸ irrasyonel davranışlarıyla ön plana çıkan, fakat özde iyi ve sıradan bir Rus olarak açıkça Panslavist ideolojiyi temsil etmektedir. Zaten annesinin de ilk eş olması onun aynı zamanda Büyük Petro öncesi, yani premodern Rusya'yı temsil etmesinin başka bir yanıdır. Tabi ki aslında açıktır ki Slavofil düşünceler ve bunu takip eden dönemdeki Panslavizm de aslında Petro reformlarının sonucu olmasına rağmen, Dostoevsky, romantik köklerine bağlı kalarak, Panslavizmi Slavofil düşüncenin orijinali olarak kabul etmiş ve Rusya'nın bozulmamış gerçeğinin ifadesi olarak ortaya koymuştur.

8 Ünlü Slavofil şair Tiutchev'in "*Umom Rocciyu ne ponyat*" – Rusya akılla kavranamaz" dizesini çağrıştırdığına.

Ortanca oğul olan Ivan, nihilist ideolojisi ve Ivan Turgenyev'in ilk adını taşıyarak Rusya'daki Petro reformlarıyla zemin bulan Batıcı kanadı temsil etmektedir.

En küçük oğul Alyosha, Dostoevsky'nin çocukken ölen oğlunun adını taşımaktadır. Masumiyet ve Rus gerçekliğini Kilise ise özdeşleştiren ve Solovyov'un örnek teşkil ettiği Rus ülküsünün siyasal iktidar kaygılarından da uzak özünü temsil etmektedir.

Smerdyakov, gayrimeşru oğul ve Baba'nın her daim güvendiği hizmetçisi olarak açıktır ki halk yığınlarını işaret etmekte, ancak Ivan'ın etkisi onun nötr halk yığınlarını değil sosyalist proletaryayı temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Grushenka'nın iktidarı ya da ülkeyi temsil ettiği iddia edilebilecekse de, dikkatli bir okuma, aslında Slav birliğini temsil ettiğini ortaya koyacaktır. Zira Grushenka'nın aşık olduğu Polonyalı subay teması bunun en önemli kanıtı olarak düşünülmelidir. Bilindiği üzere Slav inanışlarına göre tüm Slavlar ilk olarak Büyük Beyaz **Kartal**'ın yani Polonya'nın çocuklarıdır, ancak bundan sonra farklı yönlere dağılmışlardır. Bu inanıştır ki Polonya'yı meşru Slav merkezi kılar. Dostoevsky'nin yukarıda değinilen ve Katkov'da somut ifadesini bulan Polonya sorununa dair düşünceleri de hatırlanacak olursa, bu karakterin aslında Polonya'yı temsil ettiği ve Grushenka'nın yanılışıyla da Slav birliği misyonunu Dostoevsky'nin, Rus Panslavizmine verdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Ivan'ın Grushenka ile ilgilenmemesi ve Katya ile Grushenka arasındaki ilişki de bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Katya açıktır ki Rusya'nın aristokrasisini temsil etmektedir. Slavofil düşüncelere yakın gözükmese rağmen, aslında Batıcılaştırmış ve Panslav idealinden uzaklaşmış ve aynı zamanda da düşkünleşmiş (*meschanie*) aristokrasiyi.

Peder Zosima ise bariz bir şekilde Rus Ortodoks Kilisesini temsil etmektedir.

Karakterlerin bu temsilinden sonra öykü de aynı çerçevede yeniden ele alınacak olursa, siyasal bir analiz ve bunun üzerine yükselen hiç de iyimser olmayan karmaşık öngörüler ile karşılaşmış olacaktır. Zira bu öngörülerin karmaşık ve hatta kısmen karışık olarak ortaya çıkması da Dostoevsky'nin politika konusundaki kafa karışıklığının bir yansımasından başka birşey değildir.

Romanın hemen açılışında karşılaşılan Baba ve Dmitry arasındaki para meselesini aslo olarak iktidar mücadelesi olarak okumak gerekmektedir. Para ve iktidar ilişkisine ve hatta eşdeğerliği sonucuna Dostoevsky'nin nasıl vardığını anlaması için onun maddi sıkıntı içindeki hayatının ve kumarla çok fazla içli dışlı olduğu dönemlerinin hatırlanması gerekmektedir. Ancak burada açıktır ki,

Dostoevsky'nin işaret ettiği iktidar kavramı, onun içine girdiği pek çok felsefi tartışmadan ayrı olarak, yönetim aygıtını elinde tutmak gibi son derece yalın bir iktidar anlayışıdır. Dostoevsky'nin burada Ivan'ı kısmen ve Alyosha'yı tamamen bu sorunun dışında tutması da manidardır. Zira Ivan'ın asla bu gücü eline geçirebilecek potansiyeli taşımadığı iddiasını ve aynı zamanda da Alyosha'nın temsil ettiği Rus ülküsünün de, yukarıda bahsedilen *smirenje* kavramı çerçevesinde zaten bu iktidardan uzak durmasının kendi kimliğine içkin olduğu kabulünü yansıtmaktadır.

Aynı çerçeveden bakıldığında Dmitry ile Katya arasındaki para ilişkisi de aristokrasi ve Panslavistler arasındaki gelgitli ilişkiyi yansıtmaktadır. Slavofillerin desteğini arakasına alan aristokrasinin daha sonra Panslav ideallere sırt çevirmesi ve Batıcı düşüncelerin destekçisi olmaya başlaması bu ilişkide ifade edilmektedir.

Grushenka'nın Dmitry ve Baba arasındaki durumuna yukarıda değinilmişti. Bu ilişkide paranın Baba'da bulunması ve Dmitry'nin de Grushenka'yı elde edebilmesi için paraya ihtiyaç duyması, Panslavistler ve Çar arasındaki gerilimli ilişkiyi yansıtmaktadır. Bu noktada hatırlanması gereken en temel unsur, Çar'ın Panslav politikalarla arasındaki mesafedir. Panslavizmin en güçlü olduğu dönemlerde bile Rus Çarlığı'nın bütünleşik bir şekilde bu politikaların takibçisi olmadığına hatırlanması gerekmektedir. 1877-78 savaşında bile bu savaşın tutkulu destekçilerinin ve müsebbibinin Panslavistler olduğu, Çar'ın ise bu güçlü rüzgara karşı koyamadığı örneğinde de olduğu gibi.

Dmitry ve Baba Karamazov arasındaki sorunun çözümü için Zosima'ya gidilmesi ve fakat bu girişimin tamamen sonuçsuz kalmasıyla, Dostoevsky'nin Kilise'yi politik bir sorunun çözümü için yetersiz bulduğu anlamına ulaşılmalıdır. Zaten buradaki tartışmalarda Baba'nın her türlü çözümü engellemeye yönelik davranışlarına da bakılacak olursa, Çar'ın böyle bir çözüme izin vermeyeceği öngörüsünün Dostoevsky'de bulunduğu söylenebilir. Bu girişimin bitişi ve Zosima'nın Dmitry önünde eğilmesi ise, Panslav idealinin zor yollardan geçeceği ve Kilise'nin bu süreçte Rus ülküsü olarak sembolleştirilen Alyosha'yı Dmitry'ye yardımla görevlendirmesi çok önemlidir.

Katya ve Grushenka arasındaki ilişkiden çıkan sonuç ise, Panslav idealinin aristokratik yapıyla asla uyum içinde olamayacağı kabulüdür. Burada Dostoevsky'nin devrimci gençliği hatırlanmalıdır. Aristokratik yapının devamına karşı Rus köylüsünün özgürleşmesi çabalarıyla ilk kez politik alana adım atan Dostoevsky, son dönemlerinde kabul ettiği saf *narod* varlığı içinde aristokrasinin yer alamayacağı iddiasını desteklemeye devam etmiştir.

Ivan ve Katya'nın yakınlaşması ise açık bir şekilde aslında Batıcıların sadece aristokrasi ile yan yana gelebileceği ya da başka bir deyişle Rus

gerçekliğine uzak oldukları iddiasının bir yansımasıdır. Entelektüeller ve *narod* arasındaki uçurumu tesbit eden Dostoevsky’ye göre Batıcılık zaten, halkın öz değerlerinden uzaklaşmış aristokrasinin çocuklarının sapkınlığının ifadesidir.

Bu arada yürüyen Ivan ve Alyosha’nın felsefi tartışmaları ise aslında, Batıcı düşünce ve siyasetin başarısızlığa mahkumiyetini göstermeyi amaçlamaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi Dostoevsky için Ivan, Batıcı siyasal hareketi; Alyosha ise Rus ülküsünü temsil etmektedirler. Aralarındaki tartışmada yer alan Tanrı’nın varlığı konusu aslında *Ecinniler*’de de görüldüğü gibi siyasal düzlemde sadakat sorununu ifade etmektedir. Rousseau ve sosyal anlaşma kuramlarından etkilenen Dostoevsky için aslında bu tartışmaların o günlerdeki politik ilgileri çerçevesinde iktidarın meşruiyeti ve ayaklanma özgürlüğü arasındaki bir tartışma halini alması sadece an meselesidir. Başlangıçta yer alan Batıcılığın Rusya’ya uyumu sorununun yerini ileride Çar’a sadakat ve daha sonrasında sadakatsizlik ve daha sonra da bunun yerine konacak olan ve Rusya’ya yabancı olmayan gerçekliklerin tartışması izlemiştir. Bu tartışmalarda Ivan’ın argümanlarının çok daha tutarlı olması ise, sonuç bölümüyle dengelenmiştir. Argümanların gücüne rağmen, doğru bambaşka bir yerde olabilir düşüncesinin yansımasıdır. **İsa ve hakikat farklı yerlerdeyse, İsa’yı seçen** Dostoevsky (CARR, 2002: 268) açısından, politik söylemin gücüne karşın hakikatin başka bir yerde olabileceğinin şaşırtıcı olması beklenmemelidir. Hatta bu da aslında siyasal bir iddia olarak düşünülmelidir (Bu noktada romanın polisiye niteliğinin rasyonalizmle ilişkisi yeniden hatırlanmalıdır).

Bu tartışmaların en can alıcı yanı ise kuşkusuz ki, Smerdyakov’un bu tartışmalar içindeki tutumudur. Dikkatle bu tartışmaları izleyen Smerdyakov, kendisini Ivan’ın tilmizi olarak kabul etmektedir. Şu halde açıktır ki Dostoevsky bu durumda tıpkı *Ecinniler*’de yaptığı gibi, 1840’ların Batıcılarının yerini alan nihilistler yerine bu kez de sosyalist yığınları koymaktadır. Ona göre sosyalist yığınlar Batıcı akımın takipçileri ya da bu akımın sonucudurlar.

Bu arada geçen Alyosha ve Grushenka arasındaki diyalog, bu sayede Grushenka’nın Alyosha’ya büyük bir sempati ve daha da ötesi saygı duyması ve bu yüzden de romanın sonundaki kararını veriş ve Dmitry’ye bağlanması, Dostoevsky’nin Slav birliği için Ortodoksluğa ve Rus ülküsüne verdiği önemin göstergesidir. Ona göre Slavların birliği de Rusya’nın esenliğinin de ancak Rus ülküsünün etkisiyle var olabilirliliğinin ispatıdır.

Cinayet sahnesi ise zamanın kırıldığı noktadır romanda. Buraya kadar gelen vaka analizi bundan sonra yerini öngörülere bırakmaktadır. Bu sahnede ilk dikkate değer nokta; Slav birliği iradesinin (Grushenka) Çar’ın iktidarına (Baba’daki para) değil, kendi meşru sahibine (Polonyalı subay) yönelmiş

olmasıdır. Ancak bu arada Polonya'nın tükenmişliğini ancak ve ancak Panslavistler (Dmitry) göstermektedirler Slav idealine. Bunu ise ancak Çar'la mücadeleye girerek ve fakat yine de son sadakatsizliği yapmayarak becermektedirler. Panslavistler büyük idealleriyle uğraşırken ve Batıcılar (Ivan) da etkinliklerini yitirmişken ise, derin uykuda görünen sosyalist yığınlar (Smerdyakov) fırsattan istifade ederek Çar'ı devirmektedirler. Rusya'nın ruhu (Alyosha) ise bütün bunlar olurken, Kilise'den (Zosima) aldığı talimatla, sonuçta başarısız da olsa, Panslavistlerin yardımına koşmaya çalışmaktadır.

Dostoyevski, Ivan ve Smerdyakov'un yüzleşmesi sahnesini yazarken, herhalde hem Batıcıları hoyratça eleştiriyor olmanın verdiği memnuniyeti hem de hiç de istemediği bu durum yüzünden büyük bir korku yaşamış olsa gerekir. Zira bu bölümün yeniden okunmasında karşılaşılabilecek olan politik analiz, Batıcıların hazırladığı zemin üzerinde (Dostoevsky'ye göre, onların yüzünden) gelişen sosyalist kitle hareketlerinin alacağı tehlikeli durumu işaret etmektedir. Bolşevik Devrimi'nin burada öngörülmüş olduğu da kolaylıkla söylenebilir. Hatta Dostoevsky böyle olası bir devrimin niteliklerini de kendince tanımlamıştır. Şöyle ki; Ivan eve girdiğinde, Smerdyakov'un üzerinde babasının ceketi olduğu halde onu babasının koltuğunda otururken bulmuştur. 3000 ruble de bu ceketin cebinde olmak üzere. Smerdyakov'un Grushenka ile hiçbir ilgisi yoktur, hatta aldığı para da Baba'yı öldürmenin kendisinden sonraki bir amaç olarak ortada durmaktadır. Bu cinayeti işlerkenki ahlaki sebepleri bambaşka olmasına rağmen, asıl derdi ise Babanın yerini almaktır. Bu durum politik düzleme taşındığında ortaya çıkan sonuç, sosyalist kitlelerin aslen ne Slav birliği gibi Dostoevsky'ye göre "yüce" amaçları hatta ne de iktidar amacı vardır. Batıcılardan öğrendikleri yarım yamalak bilgilerle Çar'ı devirirken aslında kendilerinin de Çar'inkinden başka bir yönetim kuramayacakları iddiası ortaya atılmaktadır.

Smerdyakov'un intiharı ise açıktır ki Dostoevsky'nin Rusya'da sosyalizmi mahkum etmesidir. Kendi halkına yabancılaşmış ve derinlikten yoksun olarak gördüğü bu hareketin ileride kendisine de yabancılaşacağı ve kendisini ortadan kaldıracığı öngörüsü olarak da düşünülebilir.

Ivan ve Alyosha'nın elele verip Dmitry'yi ve Grushenka'yı Amerika'ya kaçırmaları ise şübhesiz ki sosyalizm karşısında Batıcı liberaller ve Panslavist sağın başarısız ittifakını temsil etmektedir. Bu durum sağın da safdil liberal Batıcılığın da Bolşevik Devrim sonrasında dört yıl devam eden İç Savaşı anımsatır bir şekilde Rusya siyasetinde tasfiye olacağı öngörüsü olarak kabul edilmelidir. Ayrıca dikkate değer bir unsur da son anda bile Katya'nın Dmitry'ye karşı kin dolu tutumudur ki, burada da Dostoevsky'nin öngörüsü herhalde aristokrasinin son anda bile Panslavizm ile barışamayacağı yönündedir.

Romanın sonunda Ivan'ın delirmesi ve geriye aileden sadece Alyosha'nın kalması ise açıktır ki, Dostoevsky'nin Batıcılığın kendi iç çelişkileriyle ortadan kalkacağı, buna rağmen Rus ülküsünün yani Rusya'nın Ortodoks ve derin ruhunun geleceği temsil eden çocuklarla beraber Rusya'da ilelebet varolacağı öngörüsü ya da umudunu yansıtmaktadır.

Bunların dışında önem arzeden iki yan öykü de bu politik sembolizmi güçlendirmektedir. "Büyük Engizisyoncu" sadece Katolik kilisesini lanetlemek ve Ortodoks kilisesini methetmekle kalmamakta, aynı zamanda sosyalizmi de Katoliklik ile beraber ele almakta ve özgür iradenin önemine vurgu yapmaktadır.

Diğer yan öykü olan emekli yüzbaşı ve oğlu ise Rusya'nın yerleşik moral değerlerine yapılan bir vurgu ve methiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu öykü aynı zamanda Panslavistler ile halkın da gerçekten kucaklaşmadığını sembolize eden Grigory ve Dmitry arasındaki ilişkinin anlamını da güçlendirmek için kullanılmıştır.

SONUÇ

Romandaki politik sembolizme kısaca bakılacak olursa, ilk söylenmesi gereken Dostoevsky'nin aile metaforu çerçevesinde dönemin Rusya siyasetinin bir analizini yaptığı ve bir cinayet üzerinden de öngörülerini ortaya koyduğudur.

Dostoevsky günün politik ortamını ve siyasal aktörlerini kuşkusuz ki kendi politik görüşleri çerçevesinde algılamış ve ifade etmiştir. Bu çerçeveyi ele almak için ise birkaç başlık olarak Çar, Panslavistler, Kilise, Batıcılık ve ihtilal kavramlarına bakılmalıdır.

Çar, Dostoevsky'de Pobedonostsev'in etkisine rağmen kutsal bir konum sahibi olamamış, bu konuda Dostoevsky, gençliğinden getirdiği siyasal birikiminin her zaman daha fazla etkisi altında olmuştur. Rus ülküsü konusunda, Rousseauvari romantik bir doğa halini andıran bir kavrayışa sahip olan Dostoevsky, yine aynı anlayış çerçevesinde, Çar'a karşı *contrat social* kuramlarını andıran bir mesafe tutmaktadır. Romanda betimlenen Çar, evlatlarının sadakatini artık hak etmeyen bir Çar görünümü sergilemektedir. Yani Çar'a karşı Dostoevsky'nin tavrı hem Rus ülküsünde Çar'a bir yer vermeyerek, hem de gerçeklikte de artık sadakati hak etmediği inancıyla biçimlenmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen, Çar'a karşı atılacak adımları da Dostoevsky desteklememekte ve belki de bu şekilde hem yakın dostu Pobedonostsev'e vefa borcunu ödemekte hem de Çar sonrasının kabus olacağını düşündüğü toplumsal hareketlere mesafeli bir tutum almaktadır. Belki de o

günlerde içinde bulunduğu siyasal çevrelerin de etkisiyle ya da en azından bir Rus olarak Çarsız bir Rusya'yı düşünmekten bile korkmaktadır.

Panslavizm konusunda, açıktır ki Dostoevsky, Rus ülküsünün hararetle bir savunucusu olarak, gayet müsbet bir tutum takınmıştır. Panslavizmi, Slavofil düşüncenin doğal bir uzantısı olarak kabul etme eğilimindedir. Halbuki Slavofil düşüncede yer alan devlet dışı Slavlığa vurgu, Panslavizm'de Danilevsky ile beraber devletsiz bir Slavlığın imkansızlığı kabulü üzerine inşa edilmiştir. Bunu görmezden gelen Dostoevsky, yine romantik köklerine sadık kalarak Slavlık ve Panslavizm arasındaki bu devlet köprüsünü görmezden gelmiş ve iki sorunu ayrı kategoriler olarak kabul etme eğilimini yansıtmıştır. Bu ayrı kategorilerin romandaki somutlaşmış örneği ise Dmitry-Grigory ve Dmitry-Yüzbaşı ilişkisinde ortaya konmuştur. Panslavizmin entelektüel bir hareket olarak kendisine referans olarak kabul ettiği *naroddan* uzaklaşması temasını bu şekilde işlemiştir.

Kilise konusunda Dostoevsky'nin tavrı ise, Rusya nereye giderse gitsin Ortodoks kilisesinin Katolikleşmemesini savunmaktır. Zira Zosima'nın sorunları çözememesi ve kenarda kalması sonucu gelişen cinayet, yani Kilise'nin eylemsizliği sonucunda gelişecek olan ihtilale rağmen; Rus ülküsünün en büyük özelliği olarak iradi inanç kavramında da Dostoevsky'de yine gençlikten gelen romantizmin izleri görülmektedir. Hem Katolisizm hem de sosyalizme bireyin gönüllü katılımını engellediği için karşı çıkan Dostoevsky'de bireye karşı toplumsallığın gizli formülü her koşul altında yine de bireysel irade olarak görülmektedir. Solovyov'un etkisiyle de Dostoevsky'de bu gönüllü iradenin oluşması için elden gelenin yapılması gerektiği görüşü hakimdir.

Batıcılık konusunda Dostoevsky'nin tavrı, yine Rus ülküsüne bağlılık ile şekillenmiştir. Birey ve rasyonalizme karşı, Rus köylülüğünün "yüksek erdemleri"nden uzaklaşmanın yaratacağı yabancılaşma için Ivan karakterini oluşturmuş olan Dostoevsky'ye göre bunun sonucu olarak gelişen süreçler de ihtilali kaçınılmaz kılacaklardır. İhtilale sebep olmaktan önce, Batıcılığın ve Tanrıtanımazlığın kendisini de mahkum etmek konusunda ise Dostoevsky'nin çok da istekli davranmadığı görülmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi Ivan ve Alyosha arasındaki tartışmalarda Ivan'ın argümanları çok daha tutarlı ve güçlü olarak göze çarpmaktadır. Batıcılığın kendisinden ziyade sonuçları konusunda tedirgin olan Dostoevsky için ihtilal ise yanlışlığın uç noktası kadar bilinmezliğin derin korkusunu da ifade etmektedir.

Dostoevsky'yi etkileyen siyasal düşüncelere ve aktörlere bakıldığında, bunların; Rousseauculuk-Fouriercilik, Slavofil düşünce-Panslavizm, Pobedonostsev ve Solovyov olduğu görülecektir. Tüm bu düşüncelerin eklektik

bir bileşiminden oluşan Dostoevsky düşüncesinin, içinde yaşadığı dönemde zaten bu düşünceler ve aktörler dışında sadece ve sadece iki farklı akım daha vardır, ki bunlar da sosyalizm ve Leontiev'dir.

Dostoevsky'nin siyasal analizleri ve kabulleri ne kadar sosyalizm ve Leontiev'in analizleriyle (ki bunlar da birbirinden son derece farklıdır) çatışıyor, öngörülleri de bu ikisinin ortak olan öngörülleriyle o kadar çakışmaktadır. Leontiev'in yukarıda ifade edilen düşüncelerine dair umutları kısa sürede kaybolmuş ve Rusya'nın geleceği konusunda son derece karamsar bir tutum takınmıştır. Ona göre Rusya'nın geleceği orta sınıfların sıradan hakimiyetini temsil eden sosyalizmdeydi. Tıpkı sosyalistlerin de inandıkları ve umdukları ve Dostoevsky'nin korktuğu ama öngördüğü gibi.

Dostoevsky'nin son sözü ise her ne gerçekleşirse gerçekleşsin, Rus ülküsünün geleceği elinde tutacağı ve Rusya'da ilelebet yaşayacağı inancıdır.

Kaynakça

- BELINSKI, V.G. (1906), *Pismo k Gogolyu* (St. Peterburg).
- BELKNAP, R.L. (1990), *The Genesis of the Brothers Karamazov* (Northwestern Uni, Illinois).
- BERDYAEV, N. (1926), *Leontiev, Oчерk iz Istorii Russkoi Religioznoi Micii* (Paris).
- BYRNES, R.F. (1967), *Pobedonostsev* (Indiana: Indiana Uni. Press).
- CARR, E.H. (2002), *Dostoyevski* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev.: Ayhan Gerçekler).
- DANILEVSKY, N. La. (2003), *Rocciya i Evropa* (Moskova).
- DOSTOYEVSKI, F.M. (2000), *Karamazov Kardeşler* (İstanbul: Oda Yayınları) (Çev.: Metin İlkin).
- DOSTOYEVSKI, F.M. (2004), *Bart'ya Karamozovy* (Moskova: Act-Luick).
- DOSTOYEVSKI, F.M. (2005), *Bir Yazarın Günlüğü* (İstanbul: YKY) (çev.:Kayhan Yükseler).
- FLATH, C.A., "The Passion of Dmitry Karamazov," *Slavic Review*, 58/3: 584-99.
- FYRNIN, Mihail (2003), *Cobranie Miclei Dostoevskogo* (Moskova).
- GIDE, André (1998), *Dostoyevski* (İstanbul: Payel) (Çev.: Bertan Onaran).
- HARE, Richard (1964), *Pioneers of Russian Social Thought* (New York: Vintage).
- IANOV, A.L. (2002), *Patriotizm i Natzionalizm v Roccii; 1825-1921* (Moskova).
- ILYIN, I.V. (2004), *Novoe o Dekabristah* (St. Peterburg).
- KARAMZİN, N.M. (2005) *Ictoriya Gocudarstva Rocckikogo* (Moskova).
- KOHN, Hans (1983), *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği* (İstanbul: Kervan) (Çev.: A. O. Güner).
- KOHN, Hans (1955), *The Mind of Modern Russia* (Rutgers: New Brunswick).
- LEATHERBARROW, W.J. (1992) *The Brothers Karamasov* (Cambridge).
- MORSON, Gray Saul, "The Paradoxical Dostoevsky," *The Slavic and East European Journal*, 43/3: 85-99.
- RENNER, A. (2003) "Definijng a Russian Nation: Mikhail Katkov and the 'Invention' of National Politics," *The Slavonic and East European Review*, 81/4: 659-82.
- RUDNITSKAIA, E.L. (1999), *Poick Puti* (Moskova).
- RZHEVSKY, N. (1983), *Russian Literature and Ideology* (Illinois: Uni. of Illinois).
- SCHETININA, G.I. (1995), *Ideinaia Zhizn' Russkoi Intelligentzi* (Moskova).

- Shkurnov (1960), *P. La. Chaadev; Zhizn, Deiatel'noct', Mirovozzrenie* (Moskova).
- TROYAT, Henri (2004), *Dostoyevski* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev.: Leyla Gürsel).
- VERNADSKY, G. (1978), *Russian Historiography* (Nordland).
- YERMILOV, V. (1956), *F. M. Dostoevsky* (Moskova).
- WALICKI, Andrzej (1987), *Rus Düşünce Tarihi* (Ankara: Verso) (Çev.: Alaeddin Şenel).
- ZENKOVCKY V. V. (1991), *Ictoriya Rucckoi Filosofii* (Leningrad).